

УДК 502.1:332:338.14

Черчик А.О.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі українки

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

У статті обґрунтовано концептуальні основи управління еколого-економічною безпекою підприємства. Визначено сутність управління еколого-економічною безпекою лісгосподарського підприємства як сукупності взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, взаємодія яких передбачає ціленаправлений вплив на забезпечення стійкості, цілісності, захищеності та реагування на зміну його внутрішнього середовища для захисту інтересів, стабільного екологічно безпечного та економічно ефективного розвитку з урахуванням зовнішніх умов (загроз та можливостей) та обмежень. Визначено об'єкт, суб'єкт, мету, цілі, завдання, функції, методи та інструменти управління еколого-економічною безпекою підприємства; підходи, принципи, ознаки, критерії ефективності його формування та функціонування.

Ключові слова: лісгосподарське підприємство, еколого-економічна безпека підприємства, управління еколого-економічною безпекою підприємства, об'єкт управління еколого-економічною безпекою підприємства, суб'єкт управління еколого-економічною безпекою підприємства.

Cherchyk A.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS MANAGEMENT OF ECOLOGICAL-ECONOMIC SECURITY

In the article there are the conceptual bases of management of ecological and economic security. The essence of management of ecological and economic security of forest management as a set of interrelated and interdependent elements whose interaction involves signifies our strong effect on the maintenance of stability, integrity, security and responding to change it's internal environment to protect the interests of sustainable ecologically and economically efficient development based on external conditions (threats and opportunities) and constraints. Defined object, subject, purpose, goals, objectives, functions, methods and tools of environmental and economic security of the enterprise; approaches, principles, features, performance criteria for its formation and functioning.

Keywords: forest company, environmental and economic security, management of environmental and economic security, facility management of ecological and economic security, an eco-management of economic security.

Черчик А.О.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье обоснованы концептуальные основы управления эколого-экономической безопасностью предприятия. Определена сущность управления эколого-экономической безопасностью лесохозяйственного предприятия как совокупности взаимосвязанных и взаимозависимых элементов, взаимодействие которых предусматривает целенаправленное влияние на обеспечение устойчивости, целостности, защищенности и реагирования на изменение его внутренней среды для защиты интересов, стабильного экологически безопасного и экономически эффективного развития с учетом внешних условий (угроз и возможностей) и ограничений. Определены объект, субъект, цели, задачи, функции, методы, инструменты управления эколого-экономической безопасностью предприятия; подходы, принципы, признаки, критерии эффективности его формирования и функционирования.

Ключевые слова: лесохозяйственное предприятие, эколого-экономическая безопасность предприятия, управление эколого-экономической безопасностью предприятия, объект управления эколого-экономической безопасностью предприятия, субъект управления эколого-экономической безопасностью предприятия.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Реалізація принципів сталого розвитку вимагає реформування діючих систем менеджменту підприємств шляхом імплементації в їх структуру еколого-орієнтованих інструментів. Починають активно використовуватись екологічний аудит і моніторинг, екологічне планування як окремі елементи і як складові екологічного менеджменту, що розглядається як інструмент збалансування інтересів в системі «природа – підприємство», забезпечення раціонального використання ресурсів та умов навколишнього природного середовища, планування та реалізації заходів, спрямованих на зниження негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище, збереження, відтворення та раціональне використання природно-ресурсного потенціалу [1, с. 151-152]. Значною мірою ці інструменти використовуються з метою виявлення, прогнозування екологічних ризиків та загроз у процесі функціонування підприємства, обґрунтування заходів для недопущення або зниження негативного впливу результатів діяльності підприємства на довкілля. Тому еколого-економічна безпека (ЕЕБ) стає одним з базових критеріїв оцінки ефективності менеджменту підприємства.

Особливої актуальності такий підхід набуває для підприємств-природокористувачів, зокрема, лісових господарств, які ватро розглядати як складні динамічні екосистеми, економічна ефективність яких у довгостроковій перспективі значною мірою визначається екологічною політикою підприємства, реалізацією принципів невиснажливого та відтворюваного лісокористування.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблема безпеки була і залишається актуальною, оскільки соціально-економічні системи будь-якого рівня розвиваються, змінюється середовище їх діяльності, з'являються нові виклики. Тому різним аспектами забезпечення національної, регіональної, економічної та фінансової безпеки підприємств, соціальної та особистісної, екологічної безпеки присвячено багато наукових праць. Зокрема, вивченню економічної та фінансової безпеки присвятили праці вчені Г. Андрощук, Т. Васильців, О. Власюк, О. Барановський, В. Геєць, Л. Донець, В. Іванов, Я. Жаліло, М. Камлик, А. Козаченко, Г. Козаченко, О. Кизим, Ю. Лисенко, О. Ляшенко, А. Мокій, В. Мунтіян, О. Прокопенко, М. Петрушенко, Н. Реверчук, С. Шкарлет. Питання екологічної безпеки висвітлені у дослідженнях Н. Андреевої, С. Байдакова, С. Дорогунцова, В. Луцько, С. Лісовського, В. Степанова, С. Харічкова, В. Хаскіна, М. Хвесика та інших.

Теоретико-методологічні аспекти еколого-економічної безпеки підприємства відображені у працях Л. Абалкіна, С. Бабошко, І. Воронецької, В. Геєця, Є. Гірусова, О. Голуба, Е. Гудвіна, В. Данилова-Данильяна, К. Девіса, А. Дейнеки, М. Домашенко, Л. Добрянської, Т. Лоурі, Л. Мельника, В. Припотня, Л. Хромушиної, Т. Хачатурова, Л. Хенса, М. Чепурних, О. Урсула та інших.

Проте, не дивлячись на значні результати наукових досліджень, є потреба в розвитку теоретико-методичних положень формування та функціонування системи управління еколого-економічною безпекою підприємства, що визначає актуальність теми, мету та завдання дослідження.

Цілі статті. Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних положень управління еколого-економічною безпекою підприємства. Основними завданнями дослідження є: визначення сутності управління еколого-економічною безпекою підприємства, обґрунтування складових, їх характеристика.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під еколого-економічною безпекою підприємства розуміємо стан його захищеності від негативних впливів, завдяки внутрішній стійкості, збереження самоідентичності та цілісності, гнучкості та адаптивності, що забезпечує здатність до стабільного розвитку, реалізації поставлених цілей, досягнення бажаних результатів без нанесення шкоди оточенню, збереження природно-ресурсного та асиміляційного потенціалу довкілля.

Розробка теоретико-методологічних положень управління еколого-економічною безпекою підприємства передбачає визначення його сутності та складових.

Використання системного підходу дозволяє розглядати управління еколого-економічною безпекою лісгосподарського підприємства як сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, взаємодія яких передбачає ціленаправлений вплив на забезпечення стійкості, цілісності, захищеності та реагування на зміну його внутрішнього середовища для захисту інтересів, стабільного екологобезпечного та економічно ефективного розвитку з урахуванням зовнішніх умов (загроз та можливостей) та обмежень.

Для забезпечення ефективності управління еколого-економічною безпекою підприємства необхідно в першу чергу визначити підходи, які доцільно використовувати, принципи формування та функціонування, встановити ознаки, критерії ефективності, потім чітко визначити об'єкт, суб'єкт, мету, цілі, завдання, функції, методи та інструменти управління.

З огляду на це, підходи, які доцільно використовувати в управлінні еколого-економічною безпекою підприємства: біотичний, що заснований на біотичному механізмі регулювання та природній домінанті життєдіяльності суспільства; інтеграційний, що має забезпечити інтеграцію екологічних вимог в усі сфери діяльності підприємства; системний, що забезпечує взаємну зумовленість екологічних проблем, стратегічних завдань та еколого-економічних механізмів їх досягнення; цільовий; ієрархічний; функціональний [1, с. 156-157].

Управління еколого-економічною безпекою повинне здійснюватися на основі таких принципів: системності, збалансованості, узгодженості, єдності та оптимального співвідношення в системі «суспільство – природа»; екологічної орієнтованості діяльності; комплексності використання природно-ресурсного потенціалу лісових екосистем у межах їх стійкості, непорушення та самовідновлення; пріоритету екологічних і суспільних інтересів над приватними; превентивності як запобігання, недопущення деградації лісових екосистем і ландшафтів [2, с. 20].

Критерій ефективності управління еколого-економічною безпекою підприємства є вихідною ознакою, за якою можна визначити його надійність, оцінити якісні та кількісні параметри, порівняти альтернативні рішення розвитку [2, с. 22]. На нашу думку, загалом його можна сформулювати як такий стан розвитку підприємства, який дозволяє досягти заданого рівня економічної ефективності за умов раціонального використання природних ресурсів, збереження якості екосистеми, в якій функціонує підприємство. Проте, залежно від встановлених пріоритетів, критеріями ефективності управління еколого-економічною безпекою підприємства можуть бути: швидкість реагування та адаптації до змін; швидкість збору необхідної інформації для прийняття управлінських рішень; рівень досягнення зміни найважливіших показників діяльності підприємства за визначений період; швидкість отримання позитивних змін; економічність отримання позитивного ефекту; достатність змін для відновлення

параметрів життєздатності підприємства, забезпечення подальшої його стійкості та сталості лісових екосистем.

В. Ліпкан, визначаючи змістове наповнення системи управління національною безпекою, обґрунтував її характеристики, ознаки та вимоги [3]. Переосмислення цього матеріалу в контексті нашого дослідження дало можливість уточнити основні ознаки управління еколого-економічною безпекою підприємства:

- наявність певної сукупності взаємопов'язаних, взаємозалежних елементів (суб'єкта, методів та засобів управління), каналів прямого і зворотного зв'язку;
- динамічність;
- наявність елемента, що фіксує факт появи негативних змін чинників внутрішнього та зовнішнього оточення (ризик, загроза, небезпека) та елемента для своєчасного прийняття управлінських рішень щодо реакції на ці зміни;
- функціонування в умовах просторових, ресурсних, часових обмежень;
- орієнтація на вирішення проблем в екологічних системах, де функціонує підприємство;
- гнучкість і адаптивність до змін зовнішнього середовища.

Системний підхід дозволяє виявити цілісну множину елементів (базових складових), визначити зв'язки та залежності між ними а також із зовнішнім середовищем підприємства (рис. 1).

Об'єкт управління еколого-економічною безпекою підприємства має складний та специфічний характер, що зумовлено умовами середовища функціонування підприємства, оскільки на еколого-економічну безпеку підприємства впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники. Тому його варто визначити як сукупність внутрішніх чинників (умови, ресурси, елементи системи менеджменту), які формують стійкість підприємства щодо негативних впливів зовнішнього та внутрішнього середовищ.

Суб'єктами є окремі особи, підрозділи, служби підприємства, що мають забезпечити його захищеність від внутрішніх та зовнішніх загроз, досягнення еколого-економічної безпеки. У ряді праць є поділ суб'єктів на дві групи: внутрішні та зовнішні. До першої групи відносять осіб та підрозділи, які здійснюють функції гарантування еколого-економічної безпеки безпосередньо на підприємстві, до зовнішніх суб'єктів відносять інституції, які знаходяться в зовнішньому середовищі та створюють умови для забезпечення його безпеки [4, с. 42].

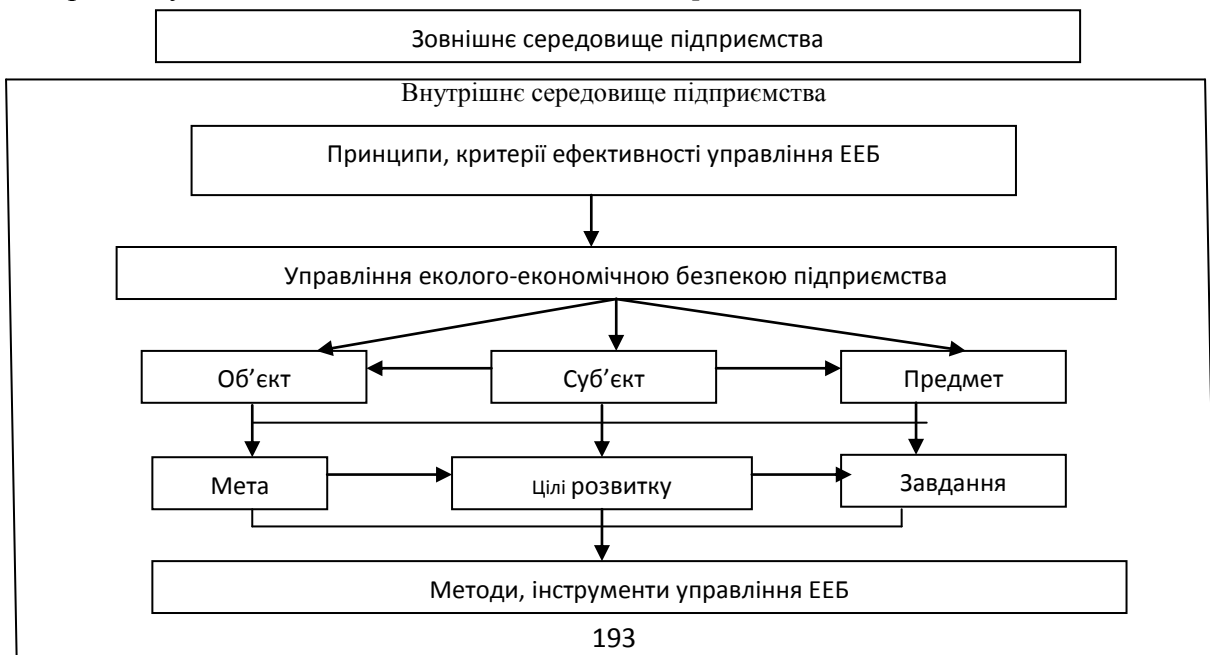


Рис. 1. Система управління еколого-економічною безпекою підприємства

Предметом у системі управління еколого-економічною безпекою є еколого-економічна безпека загалом, її складові (цілі розвитку, інтереси, цінності, потреби, відносини) та чинники, які її забезпечують.

Мета управління еколого-економічною безпекою – забезпечення еколого-економічної безпеки підприємства шляхом імплементації в систему його менеджменту екологічних пріоритетів, принципів сталого розвитку, переорієнтації на довгострокові економічні, соціальні та екологічні ефекти, реалізація не лише економічних, а й природозберігаючих, ландшафтоформуєчих, кліматорегулюючих, рекреаційних, естетичних, соціально-культурних функцій лісу.

Цілями управління еколого-економічною безпекою підприємства є:

- забезпечення еколого-економічної безпеки усіх сфер життєдіяльності підприємства;
- відтворення порушених лісових екосистем;
- збереження біологічного та ландшафтного різноманіття лісу;
- забезпечення функціонування підприємства згідно міжнародних стандартів, регламентів екологічного управління і аудиту;
- прийняття управлінських рішень з урахування екологічних пріоритетів розвитку підприємства для мінімізації негативного впливу результатів діяльності на стан НПС;
- освоєння і ефективне використання місцевих природних багатств лісу;
- раціональна територіальна організація виробництва;
- формування високого рівня кваліфікації персоналу, професійних компетенцій у сфері лісового екологічного менеджменту;
- забезпечення бажаного рівня фінансової ефективності та фінансової стійкості підприємства;
- впровадження новітніх екологобезпечних та економічно доцільних техніки та технологій;
- формування конкурентних переваг та високої конкурентоспроможності підприємства;
- забезпечення високої якості та екологічності продукції підприємства;
- правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства; упорядкування відносин між підприємством, його працівниками та партнерами;
- якісне інформаційне забезпечення усіх рівнів менеджменту та підрозділів підприємства;
- виконання (поліпшення) показників ефективності діяльності підприємства (прибутковості, продуктивності);
- формування позитивного іміджу підприємства;
- розвиток корпоративної культури [4, 5].

Основні завдання управління еколого-економічною безпекою підприємства доцільно визначати за такими ознаками:

- інституційного характеру (створення сприятливих правових та організаційних умов для розвитку підприємства, формування екологоорієнтованої місії, стратегії,

корпоративної культури, організаційна реорганізація з урахуванням елементів управління еколого-економічною безпекою, розподіл функцій, обов'язків та повноважень тощо);

- формування стратегічного потенціалу підприємства (забезпечення природного та штучного лісовідновлення з урахуванням довготермінових перспектив комплексного лісокористування, оновлення техніко-технологічної бази, впровадження ресурсозберігаючих та екологічно чистих технологій, розвиток персоналу з урахуванням нових компетенцій, створення сприятливих умов для активізації інвестиційної діяльності та залучення інвестицій, формування інформаційно-аналітичної бази даних про чинники ЕЕБ);

- удосконалення системи менеджменту підприємства (імплементация системи управління еколого-економічною безпекою в загальну систему менеджменту);

- функціональною направленістю системи управління ЕЕБ (захист прав та інтересів підприємства; моніторинг зовнішнього середовища; визначення ризиків та ідентифікація можливих загроз; розробка заходів (превентивних дій) для попередження або зниження ризиків; профілактика (припинення) протиправної діяльності персоналу, захист конфіденційної інформації; аналітичне дослідження, оцінка, прогнозування рівня безпеки підприємства) [4, 5].

Функціями управління еколого-економічною безпекою підприємства є:

- визначення місії, образ і кредо якої позиціонують підприємство як екологобезпечного та екологовідповідального суб'єкта господарювання;

- екологічне цілепокладання;

- обґрунтування функціональної стратегії розвитку забезпечення еколого-економічної безпеки;

- планування заходів щодо реалізації обраної стратегії;

- організація діяльності відповідно до основних положень політики забезпечення еколого-економічної безпеки (структурування робіт (бізнес-процесів), їх вертикальний і горизонтальний розподіл);

- контроль за дотриманням вимог еколого-економічної безпеки (встановлення базових бажаних показників, порівняння з досягнутими; прийняття коригуючих заходів при виявленні відхилень від бажаного рівня);

- мотивація персоналу до впровадження та проведення заходів щодо забезпечення еколого-економічної безпеки відповідно до розподілених функцій, планів і вимог.

Методи і засоби управління еколого-економічною безпекою підприємства характеризуються сукупністю способів і прийомів здійснення управлінської діяльності та впливом на керовані об'єкти для досягнення поставлених цілей. Їх вибір залежить від поточної ситуації, яка склалась, і визначається типом організаційно-економічного механізму забезпечення еколого-економічної безпеки підприємства. Загалом ці методи можна згрупувати за класичною схемою, а саме:

- адміністративні (директивно-розпорядчі, що спрямовані на підвищення й забезпечення ЕЕБ) – політика підприємства у сфері ЕЕБ, затверджена керівниками; правила і процедури; положення про підрозділи, посадові інструкції тощо;

- соціально-психологічні (сукупність засобів впливу на працівників, їх мотивацію щодо забезпечення ЕЕБ) – засоби підвищення дисципліни, відповідальності, ініціативи, креативності працівників, підрозділів щодо забезпечення ЕЕБ; формування сприятливого морального-психологічного клімату, управління конфліктами, раціонального стилю управління та лідерства;

- економічні (створення економічних умов, що стимулюють працівників забезпечувати ЕЕБ) – фінансування діяльності у сфері управління ЕЕБ; економічне стимулювання екологічно чистого, безвідходного, екологічно безпечного виробництва;
- технологічні методи – застосування сучасних інформаційних та комунікаційних систем і методів управління ЕЕБ.

Висновки. Таким чином, у статті обґрунтовано концептуальні основи управління еколого-економічною безпекою підприємства. Визначено сутність управління еколого-економічною безпекою лісогосподарського підприємства на основі суб'єкт-об'єктного підходу, акцентовано увагу на використанні екологоорієнтованих методів впливу на чинники та ресурси внутрішнього середовища з урахуванням зовнішніх умов та обмежень щодо забезпечення екологобезпечного та економічно ефективного розвитку. Визначено підходи, принципи, ознаки, критерії ефективності, об'єкт, суб'єкт, мету, цілі, завдання, функції, методи та інструменти управління еколого-економічною безпекою підприємства.

Отримані результати дослідження стануть основою для розвитку процесного підходу до визначення сутності управління еколого-економічною безпекою підприємства та обґрунтування механізму забезпечення еколого-економічної безпеки лісогосподарського підприємства.

Список використаних джерел:

1. Хумарова Н. І. Екологоорієнтоване стратегічне планування розвитку територій : монографія / Н. І. Хумарова. – Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2011. – 408 с.
2. Черчик Л. М. Формування ринкових відносин у рекреаційному природокористуванні : монографія / Л. М. Черчик. – Луцьк : ЛДТУ, 2006. – 352 с.
3. Ліпкан В. А. Національна безпека України : [навчальний посібник] / В. А. Ліпкан. [2-е вид.]. – К. : КНТ, 2009. – 576 с.
4. Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : монографія. – Львів, 2012. – 386 с.
5. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : монография / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.